

6. Pirniyazova A. Pirniyazova A. Qaraqalpaq tili frazeologiyalıq sistemasi hám onń stilistikalıq imkaniyatları. – Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2020, 23-b.
 7. Yusupova B. Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyası. – Tashkent: «Tafakkur bo‘stoni», 2020, 179-b.
 8. Исаев А. Древннетюрские соматические фразеологизмы. // Труды СамГУ, новая серия. № 277. Вопросы фразеология. VII. – Самарканд: 1976, -С. 212-220.
 9. Қарақалпақ фольклоры (көп томлық). 1-8 томлар. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 2007, 756-б.
 10. Ешбаев Ж. Е.—95 Қарақалпақ тилиниң қысқаша фразеологиялық сөзлігі. –Нөкіс: 1985.
 11. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: «ҚазАқпарат», 2007. 356-б.
- РЕЗЮМЕ.** Мақала “Alpamis” dostoni tilidagi somatik frazeologizmlar, shu jumladan, ko‘z tushunchasi bilan kelgan frazeologizmlarining qo‘llanishdagi farqlarini oydinlashtirishga bag‘ishlangan. Dostonda somatik frazeologiyasi tahlil qilinib, J.Eshboevning “Qoraqalpog‘iston tilining qisqacha frazeologik lug‘ati”dan foydalanildi, ma‘nolari ochib berildi. Maqolada Qoraqalpog‘iston va qozog‘istonlik olimlarning fikrlari bayon etilgan.

РЕЗЮМЕ. Статья посвящена выяснению различий в использовании соматической фразеологии в языке эпоса «Алпамыс». Проанализирована соматическая фразеология эпоса, использован «Краткий фразеологический словарь каракалпакского языка», Ж.Ешбаева. В статье представлены мнения каракалпакских и казахских ученых.

SUMMARY. The article is devoted to clarifying the differences in the use of somatic phraseology in the language of the epic “Alpamys”. The somatic phraseology of the epic was analyzed, the “Brief Phraseological Dictionary of the Karakalpak Language”, Zh. Eshbaeva. It was used. Theoretical view and opinions on the investigated topic of karakalpak and Kazakh scientists.

ҚАРАҚАЛПАҚ ТИЛИНДЕ -ЫМ, -ИМ, -М ТАРТЫМ ҚОСЫМТАЛАРЫНЫҢ СЫПАЙЫЛЫҚ МӘНИ БИЛДИРИҮІ

А.Ж.Матжанова – таяныш докторант

Өзбекстан Республикасы Илимлер академиясы Қарақалпақстан бөлімі

Қарақалпақ гуманитар илимлер илим-изертлеу институты

Таянч сўзлар: эгалик категориясы, хушмуомилалик, яхши кўриш, эркалатиш, хурмат маъноларини ифодалаши.

Ключевые слова: категория принадлежности, выражение вежливости, любви, ласки, уважения.

Key words: category of possession, expression of politeness, love, affection, respect.

Әдетте қарақалпақ тилинде тартым категориясы предметтің бір бетке тийисли екенлигин билдиреди [17:122]. Соның менен бирге илимпаз Г.Патуллаева көрсеткеніндей «Тартымланған атлықлар меншиклеу, ийелеу мәнилерине қоса ямаса олардан пүткиллей басқа хәр қыйлы мәнилерде де жумсала береді» [11:29].

-ым, -им, -м тартым I бет жалғауы да қарақалпақ тилинде өз ұазыйпасынан тысқары хұрмет, сыпайылық, еркелетиу, хәтте адамның абыройын көтермелеу, улығлау мәнилерин билдириуе кең қолланылады.

Жәхән тил билиминде де бул қосымтаның сыпайылық мәни билдириуи хәққында бир қатар илимпазлар пикир билдирген. Мәселен, Башқұрт тилинде илимпаз З.Сәляхова: «Атлық сөзлерге -ым, -им, -ом, -ем, -ам, -әм қосымталары қосылса, мақтанышлы өзгешелик пайда болады, сөйлеушиниң тыңлаушыға айрықша меҳрли сыпайылап қатнас жасауы көринеди» [14:14] - деп көрсетсе, түрк тилинде хұрметти билдириу хәққында Х.Имомованың илимий изертлеуинде: «биринши бет, бирликти билдириуи -м, -им, -ым, -ум, -үм қосымтасы, тийкарынан, атлық яки келбетлик сөзлерге қосылып хұрмет мәнисин билдиреди» [4:31] - делинген, ал түрк илимпазы Т.Бангүгли атлықлардағы -м, -ым, -им, -ум, -үм қосымтасы хәққында төмендегисе пикирлейди: «Тартым жалғауының I бет қосымтасы болған -м жақынларды хәм үлкенлерди шақырыуды билдиреди. *Beyim! Oglim! Kardesim!* Оның пикиринше, шын жүректен билдирилген мүрәжатте де, жууапта да *kardesim, canim, yavrum, sekerim, guzelim, sevgilim* формасында ушырайды» [1:177-178].

Ал қарақалпақ тилинде илимпаз Қ.Пахратдинов хәм И.Сейтназаровалардың мийнетинде: “-ым, -им “сыпайылық”, “хұрметлеу”, “сүйсиниу”, “жаксы көриу”, “еркелетиу” мәнилерин аңлататуғын форма жасаушы аффикс” [12:20]-делинеди. Г.Бекбергенова изертлеуинде болса бул қосымтаның қандай хызметлерди атқаратуғынлығы хәққында мынадай пикир билдирилген: «-ым, -им аффикси атлық жасаушы (диз-им, бил-им), тартымның I бет, бирлик сан формасын жасаушы (дәптер-им, жумыс-ым) хәм сыпайылықты аңлататуғын форманы жасаушы (ата-м, келин-им) морфема болып табылады» [2:111].

Биз бул қосымтаның қарым-қатнастың рауажланыуы, эстетикалық зәрүрликтен келип шығып ұазыйпасының кеңейгенлигин көремиз. Талқылауға алған материаллар буған дәлил болады. Тийкарынан,

атлық ямаса келбетлик сөзлерге қосылушы усы қосымтаның сыпайылықты билдириуедеги орны еки түрде жүзеге шығады. Бириншиси, үлкен жастағы адамлардың өзинен кишилерге дәрежеси хәм лауазымынан қәддий нәзер сыпайылық көрсетиуи болса, екіншиси киши жастағылардың өзинен үлкенлерге сыпайылық көрсетиуи болып есапланады.

Бул қосымта, әсиресе, тууысқанлық атамаларына қосылып сыпайылық, жақынлық мәни билдиреди. Сөйлеуши өзинен киши хәм үлкен жастағы таныс хәм бийтаныс адамлар менен қатнас жасағанда мүрәжатте атам, апам, ағам, улым, қызым, балам, сиңлим, қарындасым, перзентим, иним, ақлығым, балдызым сыяқлы тууысқанлық атамаларына I бет тартым жалғауын қосып сыпайы қатнас жасайды.

Пикиримизди илимпаз Г.Патуллаеваның мына сөзи тастыйықлайды. «Бала», «қыз», «ини», «қарындас» хәм т.б тууысқанлықты билдириуи гейпара атлықлар I беттин бирлик сан формасында тартымланып белгили бир адамның (қыздың, баланың) дыққатын аударуы ушын сыпайылық мәнисинде жумсалады» [11:29] Мысалы, -Жууабың мақул, балам, -деди хан бирден. – Бәрекелла, Оразан улы,- деп мақуллады отырғанлар [6:36-6] Тауық деген нағыз науқастың тамағы ғой, иним [9:233]. Қарындасым, кешлетип қаяққа шықтыңыз?-деген сораудан албырақлап қалды [16:122]. Айанайын, ақыллы ақлығым, усы келешекте үлкен адам болады [9:278]. Балдызым, мен ушын хәлекленбе, дәстүрханды әкел нан ауыз тийип кетемен!-деди [15:208].

Тартым аффикслери адресатқа мүрәжатте атлықларға жалғанып келеди. Ойланбаңыз, шайығым, жигитлерди тарқатайық [6:210]. Тыңла, келиним, -деп дауамлады бәйбише [5:395]. Бул гәплерде тартым жалғауы сыпайылық мәни аңлатса, Мен жасарымды жасадым, асарымды асадым, дана перзентим [6:99] деген гәпте болса еркелетиу аркалы өз баласына болған аталық хұрмет сезими көринеди. Хәслында, шайығым сөзинде инсанды улығлау, келиним де болса жақын көриу, перзентим сөзинде сыпайылық хәм еркелетиу мәниси бар. Тартым жалғаулары бул сөзлерде тийислилик мәнисинен басқа сыпайылық, хұрмет, еркелетиу мәнилерин билдириу ушын хызмет қылған.

Үлкен жастағы адамлардың өзинен кишилерге қарата лауазым, дәрежесинен қәддий нәзер сыпайылық көрсетиуи. Жасы киши адамларға меҳир-

мухаббат пенен сыпайылық көрсетилип, шаңарақ ағзасы яки туысқан болмаған бийтанис адамларға қарата иним, қызым, балам, қызым, сиңлим, қарындасым сыяқлы сөзлер аркалы мұрәжат етиледі. - **Балам**, зүрәтін мол болсын, қырманыңа берекет дарысын. Қауынды писирдің бе? -деп өмірде келмейтуғын аўылдың етикшиси Өтәмбет наз қосқа кирип келди [3:174]. Өйпей, мен есим қурысын, қонақ көрсем үсейтип албырайтуғыным бар-аў, кириңиз, **сиңлим** [13:116]. Илайим, бахтың жатпасын, **иним**! Бизди сыйлағанды қудай сыйласын, яратқаннан жалбырынып тилерим сол! [13:413]. Бастан айт, **қызым**, не дедиң? Әжағамды сағындым, ата [6:90].

Қарақалпақ тилинде *-ым, -им, -м* тартым қосымтасының дыққат аударатуғын және бір тәрепін – оның адам ушын ең қадирли болған мүшелерине, нәрселерине қосылып құрмет, сыпайылық хәм еркелетіу мәнилерин билдириуи болып есапланады. Мысалы, көрер көзим, жүрегим, бауырым, жаным х.б. сөзлерге қосылып бул сол адамды өзіне жакын алыу хәм сыпайылықты күшейтип беріуіе түртки болады. Бул сөзлерде тартымлық мәни бар, солай болса да оларда еркелетіу, құрметлеу мәніси басымырақ. Мәселен, Мен мамаңман излериңе зар болған, Бул дүньяда **көрер көзим**, жан балам [8:205]. Бул мысалда тартым қосымтасы «көз» сөзіне қосылып семиотикалық көзқарастан «әзиз»лік қасийети көринеди. Тартымлық мәнісиниң орнын өзіне жакынлық тийкарындағы сыпайы қатнас ийелейди. Текстегі *-им* морфологиялық көрсеткішиниң усы тәризде қолланылуында аффикстин тийкаргы хызметі «тийислилик, меншиклилик» мәніси пәсейип, «жақынлық, құрмет, сыпайылық» мәніси күшейди. Сондай-ақ, бул қосымта бауыр сөзіне қосылып қаратпа ағза ұазыйпасында келеди. Бунда метонимия, синекдоха тийкарындағы сөз мәнісиниң аўысыуы сезиледи. «Бауыр» қаратпа ағзасы аркалы «кереклилик, жақынлық» мәніси билдириледі. Мысалы, Айнанайын **бауырым**, изимнен баршы апалап [8:189]. «Жан» сөзіне қосылғанда да жақсы көріу мәніси басым болады. Мысалы, -Анаў не шыбықлар, **жаным**? – Кишем әкелип қойыпты, әжаға [6:168]. Бул мысалда әжағасы менен қарындасы арасындағы сәубет берілген. Әжағасының қарындасына «жаным» деп сөйлеуи аркалы ол инсанның аға ушын ең керекли жакын екенлиги көринеди, сонлықтан оған әлпайымлық пенен жаным деп қатнас жасаған. Бул ҳаққында илимпаз Г.Патуллаева мынадай пикир билдирген еди: «Адам мүшелерин билдиретуғын айырым сөзлер тартым аффикслерин қабыллап тартымланғанда еркелетіу, жақсы көріу мәнилерин билдиріп үлкен экспрессия менен қолланылады» [11:30].

Сондай-ақ, бул қосымта меншикли адам атларына қосылып улығлау, марапатлау, мақтаныш, жақынлық, еркелетіу сезимлерин билдиреди. Мысалы, Қызы дүнья жыйғыш болады, бул менің ақкеуіл Жәмийимнің несийбеси [7:77]. -Балаларыңыз жоқ па?-деди әллен ұақытта Елмурат. -Бар ғой Айбоғышым арысланым, Күнбоғышым қарыуым еди [10:344].

«-жан аффиксоидынан кейін I бет тартым аффикси жалғанса еркелетіу, сүйсиніу мәніси бурынғыдан да күшірек сезиледи» [2:59]. Мысалы: Есикке келин түшип, **Омаржаным**ның күйеден қутылғанын көрип кетсем, әрманым жоқ [7:77]. **Анажаным**, бул дүньяда айралықты хешқашан бийкарлап болмас екен [16:83].

Достым, жорам сөзлерине қосылып оларға мұрәжатте қаратпа ағза ұазыйпасында келип сыпайылық мәни билдиреди. Мысалы. Гештек пулы бере алмағаным кеулиңизге келмесин. Бир ешки алып келдим, **достым** [9:307].

Айырым атлықласқан келбетлик сөзлерге қосылып та сыпайылық, улығлау, еркелетіу, сүйсиніу мәнісин

билдиреди. Мысалы, Ойшылым, аўылға қара [6:65]. Мейли, ақыллым, жабықтың, кеуіл көтерейик [6:67]. Бауырым, еркетайым, қулыным. Ата-анамның көзі – өзі [16:71]. Жесиримизди қолға әкелип, душпанның үстине шығарсаңыз, ер мойнында қыл арқан ширимесине исениңиз, **әзийзим**,-деди [6:248]. Кишем! **Қадирданым**! Анамды көрдің хызмет еттиң, әкемди көрдің, құрметледің [3:191].

Ерли-зайыплар арасында қолланылатуғын табу сөзлерге қосылып та сыпайылық мәни билдиреди. Мысалы, Таптым, шабазым, таптым. Анық Қайырдың изи! (Ер адамның хаялына қатнасы) [5:14]. **Шабазым** сөзі ер адамның хаялына мүнәсибетинде қолланса, гейде хаялдың ерине қатнасында да қолланылады. Айта бер, **шабазым**, жаныңдаман ғой. Айта бер. Бул не хәулығып тұрсаң, аманлықпа?-деди Жумахан манаўсырап [3:83]. **Бегим**, қудай көпсинбесин, перзент көрежаксаң [6:307]. Төрөм, -деди Кумар бөлесин бесикке жатқарыуға қолайласып тұрып (Хаял адамның ерине сыпайы қатнасы) [7:132]. Ерли-зайыплардың бир-бирине жакын мүнәсибетинде де тартым жалғаулары атлық хәм атлықласқан келбетлик сөзлерге қосылып еркелетіу аркалы сыпайылық мәни билдиреди. Мысалы, Қалай келип қалдың **арзыулым**? Мен сени изледим. Басыма бахыт қонды, неге үндемейсең, Ақбийдайым? Қушақла, қатты қушақла. **Сүйиклим**... Сени Абылқайырдың пүткіл байлығына, хәтте елине алмастырмайман. Сөйле, **жаным**! [6: 256].

Тартым қосымталары бирлик хәм көплик сандағы бүркит, тарлан, суңқар, лашын, кептер, бұлбил сыяқлы қус атамаларына сондай-ақ арыслан, жолбарыс, қозы, бота х.б. хайуан атамаларына қосылып та сыпайылық, адамды көтермелеу, марапатлау, улығлау мәнилерин билдиреди. Сөйлеуи тыңлаушыға өзиниң эмоциональ тәсир күшин асыру, мөксетке ерисиу ушын бул сөзлерге *-ым,-им* тартым қосымталарын қосып мүнәсибет билдиреди. Мысалы, Ел азатлығы ушын алға атланың, **тарланларым**! [9:541]. Мениң, **бүркитлерим**! Жунғарға жемтик болған бул халыққа жолбарыс болып атылыңлар! [9:542]. Бий баба менен де, **қозым**, -деп дүзетти ғарры [7:18]. **Лашыным, суңқарым**, күним жан балам [8:203]. Ток-ток еткен, ток еткен, Токбағың қалды **арысланым** [8:208]. Алмасам қапа болурсыз, мениң атымнан бул ақшаңызды хәзир ушаларға инәм етиң, **ботам**, -деди өзинен үлкен адамға [13:312]. Мысаллардан көринип тұрғанындай, сүйикли қус хәм хайуанлардың жақсы хәрекетлерине еликлеп, оларға тартым жалғауларын қосыу аркалы сыпайылық көрсетилип атыр.

Периште, дәрман х.б. абстракт атлықларға қосылып адам мәнісине ийе болғанда, сол шахсқа болған сүйсиніу, көтермелеу мәнилерин аңлатады, ал бахадыр, әзийз, меҳрибан сөзлери атлықласып көплик хәм тартым жалғаулары қосылып инсанға құрмет, сыпайылық көрсетіу ушын қолланылады. Хо, жигит болып киятырсыз, **дәрманларым** [7:83]. Нендей жаңалықлар бар, **периштелерим**? [7:245]. – Солай, **әзийзлерим**, көзимиздің тирисинде қорланбайық, -деди [6:80].

Сондай-ақ, жасы кишилердің жасы үлкен адамларға қарата мұрәжатында *-ым, -им, -м* тартым қосымталары аркалы сыпайылық көрсетіуде усы форманың бир қатар кәсіп хәм лаўазымды билдириуи сөзлерге қосылуы итибарымызды тартты. Мысалы, Кеширерсиз, **султан ийем**. Мен тек...-деди сөзі аўзында қалып [9:18]. Иргемизге келип қалған екенсиз, **хан ийем**. Дуз-дәмек татып кетің [9:191]. Халық үмити жоғалмас, **бийим** [6:266]. Әпиу етиң, **хәзиретим**, мен пүткіллей басқаша ойлаған екенмен,-деп кеширим сорады князь [9:72].

Және де қарақалпақ тилинде тартым жалғауы жалғанған **шырағым, қарағым** сөзлери жасы

үлкенлердің жасы кишилерге қарата сыпайы мүнәсипетінде қолланса, аўызеки сөйлеуде ер адамлар арасында бир-бири менен қарым-қатнаста **қосшым**, **ғошшым** сөзлери де қолланылады. Биринши еки сөз еркелетиў арқалы сыпайы қатнасты билдирсе, екінши екеўи жакын мүнәсипетти билдиреди. Мысалы, **Шырағым**, келин!...-деди енеси тоңқылданып отырған келинин тоқтатып, дыққатын өзине аўдарып, атаң дурыс айтады, қайсы ана, бахытсызлық ушын бала туўады, **шырағым!** [3:94]. Сөз «сойып» жүрсем де, көз сойып көргеним жоқ еди, **қарағым**, илаж қанша? Уаай, қыздырасаң-аў мени, **Нөкербай ғошшым**, айтпайын десем де айттыра бересең! [13:531]. -Аман келдің бе, балам! Жүримің бар екен. Мың жасарсаң, **қосшым**-деп аталық мийримин төгеди [15:175].

Халық, ел, ұатан сөзлерине қосылып сөйлеўшиниң өз халқына, елине болған сүйіспеншилигин, хұрметин билдиреди. Мысалы. Ұатанласларым, болдырмаңлар! [6:225]. Әмиў жағалаған етекли елим, [18:238]. Қадирли халқым! Оданбасы султаннан айрылып орта түсип қалған ордам! [9:292].

Әдебиятлар

1. Banguoglu T/ Turkçenim Grameri. – Ankara Türk Tarih Kurumu Basim Evi 1986.
 2. Бекбергенова Г. Хәзирги қарақалпақ тилиндеги атлықтың субъектив баха формалары // фил. илим. б-ша философия докторы (PhD) илимий дәрежесин алыў ушын усынылған дисс. – Нөкис: 2021.
 3. Есемуратова Г. Шығармалары. I том. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 2013.
 4. Имомова Х. Турк тилида хұрмат категорияси. // фил. фанлари бўйича фалсафа докторы (PhD) дәражасини олиш учун дисс. – Тошкен, 2017.
 5. Кәримов К. Аға бий. Тарийхый роман. – Нөкис: “Билим”, 2017.
 6. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Маман бий әсанасы. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1973.
 7. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Бахытсызлар. Түсиниксизлер. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1989.
 8. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. V том Қарақалпақ халық қосықлары хәм салт жырлары. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1980.
 9. Мәмбетов К. Посқан ел. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1988.
 10. Мәмбетов К. Хұждан. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1991.
 11. Патуллаева Г. Қарақалпақ тилинде тартым мәнисиниң билдириў усыллары. Монография. – Тошкент, 2015.
 12. Пахратдинов Қ., Сейтназарова И. Қарақалпақ тилиндеги аффикслердің көрсеткиши. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 2018.
 13. Сейтов Ш. Жаман шығанақтағы Ақ туба. Роман. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1992.
 14. Сәляхова З. Средства выражения вежливости в современном башкирском языке // Автореферат дисс на соискание учен степ канд. филол.наук. – Уфа, 2004.
 15. Султанов К. Ақдәрә. Роман. – Нөкис: “Билим”, 2018.
 16. Турекеева А. Тәғдир сынағы. – Нөкис: “Билим”, 2017.
 17. Хәзирги қарақалпақ әдебий тилинің грамматикасы. Сөз жасалыў хәм морфология. – Нөкис: “Билим”, 1994.
 18. Юсупов И. Таңлаўлы шығармаларының еки томлығы. II том. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1992.
- РЕЗЮМЕ.** Мақоланада қорақалпоқ тилида -ым, -им, -м эғалик қўшимуиаликини ифодалаши хакида сўз жүритилади. Мақоланиң асосий мақсади – қорақалпоқ тилида -ым, -им, -м аффиксиниң ўз вазифасидан ташқари, баъзан функционал вазифада хушмуомилалик, эркалаш, хурмат, хатто улуглаш маъноларини ифодалашини аниқлашдан иборат.
- РЕЗЮМЕ.** В статье говорится о том, как притяжательный суффикс -ым, -им, -м выражает вежливость в каракалпакском языке. Основная цель статьи - выяснить, что в каракалпакском языке аффиксы -ым, -им, -м помимо своей функции, иногда в функциональной функции выражают значения вежливости, ласки, уважения и даже похвалы.
- SUMMARY.** The article talks about how the possessive suffix -im, -im, -m expresses politeness in the Karakalpak language. The main purpose of the article is to find out that in the Karakalpak language, the affixes -im, -im, -m express the meanings of politeness, caress, respect, and even praise in addition to their function, sometimes in a functional function.

QARAQALPAQ XALÍQ DÁSTANLARÍNDÁ TUWÍSQANLÍQ ATAMALARDAǴÍ GENDERLIK ÓZGESHELİKLER

Z.Rzamaratova – *tayanışh doktorant*

ÓzR IA Qaraqalpaqstan bólimi Qaraqalpaq gumanitar ilimler ilim izertlew instituti

Tayanch soʻzlar: gender stereotip, genderlekt, sotsiolekt, feminist, maskulinizm, etimologiya, frazeologizm.

Ключевые слова: гендерный стереотип, гендерлект, социолект, феминизм, маскулинизм, этимология, фразеологизм.

Key words: gender stereotype, genderlect, sociolect, feminist, masculinism, etymology, phraseologism.

Til bilimindegi genderlik ózgeshelikler házirgi rawajlangan til biliminde ayrıqsha áhmiyetke iye. Sonlıqtan da, hárbir tilde hayallar hám erlerge baylanışlı, olardıń sóz saplawında ushırasatúǵın hár jinistıń ózine tán tillik birlikleri (sózler, sóz dizbegi, frazeologizmler, naqıl-maqallar) *genderlektler* qollanıladı. Bul termindі ilimiy aylanısqa engizgen alım D.Tannen [4]. Socialıq lingvistik terminleri sózliginde: genderlekt dep - bir etnikalıq til, xalıqlıq til, sociolekt kóleminde er adamlar qollanatuǵın sózlerge qaraǵanda hayallar tiliniń leksikalıq, emocional-ekspressivlik, grammatikalıq, stillik túrli ózgesheliklerine ayıladı. Genderlektler túrlishe bolıwı múmkin. Atap aytqanda, adam atlarındagı genderlik ózgesheliklerdi ańlatıwshı, etiketlik, turmıslıq leksikaǵa baylanışlı yáki

tuwısqanlıq atamalarına baylanışlı bolıp qollanıla beredi. Olardıń arasında tuwısqanlıq atamalarına baylanışlı genderlektler ajralıp turadı.

Tuwısqanlıq atamaları eń dáslep XX ásirdeń basınan baslap izertlew obyektine alınǵan. Ilimpazlar *Baos* hám *Sepir* amerika xalıq tillerindegi tuwısqanlıq atamaların izertlep baslaǵan hám bul basqa tillerde de izertlewlerdiń alıp barılıwına negiz jarattı.

Búgingi kúnge shekem túrkiy tillerde tuwısqanlıq atamaları bir qatar ilimpazlar tárepinen úyrenildi. Atap aytqanda, túrkmen tili boyınsha R.Muxammedova, bashqurt tili boyınsha X.G.Yusupov, N.V.Bikbulatov, qırǵız tili boyınsha A.Djumaqulovtıń, qaraqalpaq tili boyınsha